

JOM KIPPUR ÉS JOM KIPPUR KÖZÖTT

– Jövőre még jobb lesz
(személyes esszé)

2013-ban arra gondoltam: lehet, hogy a bizonytalanságot a rendszerváltással hirtelen fellelkesedő, majd csalódó szüleim példájától való megrettenés szülte, de azt hiszem, igenis jogos a kérdés, hogy mitől tudnék én „rendes” zsidónak lenni? A lehúzott redőny mögött gyertyát gyújtó nagymama, a magát zsidónak nem tartó – elvileg senki sem tudja, mitől örült – öngyilkos nagybácsi, a vallásfilozófiailag művelt, de közösségi tettek merőben képtelen, rokonok nélkül bezáródó, négyfős családunk tehetségtelenül megtartott ünnepei mind arra mutatnak rá, hogy vagy nem magától értetődő jó zsidóvá válnom, vagy segítségre van szükségem hozzá, vagy nem is leszek az. Még mindig én vagyok a legműveltebb a családban, olvasok héberül, tudom, mikor hová kell fordulni körülbelül, szemet betakarni, ezt-azt csinálni. De az a baj még, hogy nem tetszik, nem érzem jól magam, nem a barátaim. Kik a barátaim?

Olyat viszont iszonyatosan nehéz csinálni, hogy ne legyenek ünnepek. Mondjuk, én sosem éreztem magam túl jól egyetlen vallási

jellegű buliban sem, talán ezért foglalkoztatnak ilyen mértékben a nemzeti ünnepek, hisz azt pontosabban értem, és tudom, hová tartozom. Ugyanezért kell a színházzal foglalkoznom is, mivel a belső ritmusával és liturgiájával megteremti azt a saját ünnepet, amelyről pontosan tudom, hogyan működik, és teljesen független mindenfajta vallási tényezőtől.

Mégsem tudom elképzelni, hogy egy karácsonyi ünnepségen ne feszingő szerencsétlenként viselkedjek, hiszen tulajdonképpen ez az egyetlen dolog, amelyet igazán komoly magabiztossággal megtanítottak nekem: hogy a karácsony feszingés, a tehetetlenség és a kizártság, a magányosság ideje.

Megfoghatatlan zsidó hagyomány a performansz, a Kádár-kor titkos független színházi eseményei: feltételezésem szerint ezek sokszor értelmi szerzőik saját tehetetlen és gyökértelen helyzetének felülírására szolgáltak. Egyedül ebbe a munkacsoportba tudok belépni, az alkalmanként újracsinálendő, és sokféle, egymástól is különböző kitalált hagyományokon alapuló játékok világába.

Ez a kérdés arra persze nem ad választ, hogy mit csináljak, hova menjek és hogyan viselkedjek jom kippurkor vagy karácsonykor, de a többi időben szépen működik. Esetleg eltölthetem ezeket a kellemetlen ünnepi időket is munkával. Az én ünnepeim nem akkor vannak, hanem akkor, amikorra csinálom őket. Mindig máskor – és tehetségesen, jó érzékkel készítem el a körülményeket hozzá: ha ünnepség kell, az sikerül, ha komoly hangulat, az is létrejön; ezek a nem vallási alkalmak mind kellően szertartásosak tudnak lenni.

Az is dühít, hogy nem csinálhatok meg mindent én, hanem mindenhez kellenek a többiek – nem lesz vége a böjtnek, csak ha elmegeyek meghallgatni a sófárt? Mehessek el a boltba, vegyek egy sófárt én otthon. Nem lehet igaz, sőt egészen biztosan nem igaz, hogy ilyen mértékben függenék másoktól.

Van szabad akaratom, amit ez a vallás a többi zsidók, a közösség által korlátozna, ami teljesen hihetetlen és végtelenül kényelmetlen is.

Hogy felügyelnek rám, helyettem dolgoznak a férfiak, és nélkülük nem tudom megcsinálni, tehát nem tudok zsidó lenni. Ez pusztító és félelmetes. Ne kényszerítsen közösségbe semmi. Ez nem is hit, hanem fenyegettség. Nem arról van szó, hogy elhiszem-e. Nem merül fel ez a kérdés. Az én fejemben sem. A büntudat és a fizikai rossz érzés bánt, ha nem csinálom. De akkor is, ha csinálom. Nem tudom úgy csinálni, hogy ne érezek fájdalmat.

Ez elég nagy baj, ugye?

Mit csináljak, levélben szépen megfogalmazva küldjem el ezt a budapesti rabbiknak, hátha van véleményük?

Azt hiszem, egy kellően komoly levelezőpartner például jól jönne ebben a témában.

Plusz szerelmes vagyok egy hívő katolikusba. Ez egyébként sok-sok mindenre rávilágít – igen, megkönnyíti a helyzetet, ugyanis látom a pozitív példát: egyrészt hogy a vallás nem feltétlenül minden esetben önsanyargató és ismeretlen kényszerítőerőt jelent, másrészt lerombolja a saját, családomtól kapott előítéleteimet arról, hogy mindenki, aki nem zsidó, az keresztény, és mindenkinek, aki keresztény, feltett szándéka, hogy a zsidók eltűnjenek. A vallásgyakorló katolikusok is úgy érzik, hogy kisebbségben vannak a társadalom többi részéhez képest, ami miatt fenyegetve is érzik azért kicsit magukat.

Milyen gyerekeket akarok csinálni? Ugyanilyen szorongóakat? Az is a szorongás része, hogy nem szabad, hogy elfogyjanak a zsidók, és én is az vagyok, úgyhogy zsidókat kell nekem is csinálnom, mert rettegünk az elfogyástól.

De ha egy másik vallás női tagját képzelném el, örületesbutaságnak tartanám, hogy alávesse magát az ilyen típusú vallási kötelemeknek,

ezért elvileg aztán saját magamra sem szabadna vonatkozólagosnak éreznem, hiszen kim nekem bárki, hogy bármit megmondjon.

*

Valahogy így éreztem magam tavaly, aztán idén még mindig ugyanazok a körülményeim, csak jobban feldühödtem, több történelmi témájú könyvet elolvastam, és elfelejtetem héberül.

Kelet-európai zsidó vagyok, héberül nem beszélek. Régen tudtam héberül, elfelejtettem, és most nem tudok és meg akarok tanulni újból. A húgom is szeretne megtanulni héberül. Az a terv, hogy, habár én sem tudok, megtanítom őt, és közben újra megtanulok.

Nincs olyan zsinagóga, nincs olyan közösség, amelyben részt tudnék venni. Kelet-Európában általános, hogy a zsidó fiatalok, más néven harmadik generációs holokauszt-túlélők – nyári táborok és kellemes bulik formájában – csodálatos örömmel jönnek rá, milyen gyönyörű és csodálatos hagyományokkal teli világhoz tartoznak ők valójában. Sajnos én nem vagyok ilyen szerencsésen naív helyzetben, mivel abban a kivételes dologban volt részem (néha azt képelem, gyakorlatilag egyedüliként az egész országban, azaz Magyarországon), hogy vallásos tudatban neveltek, nem titkolva előlem annak sem halachikus, sem történelmi vonatkozásait.

Mégis, a szüleim életében furcsán széttartó maradt a vallási és a világi tudás. A rendszerváltás előtt a zárt zsidó szerveződések pusztán létezésük okán is aktív politikai ellenállásnak számítottak, majd 1989 után jött egy rövid, látványos felívelő szakasz – az óvodás és általános iskolás korommal egyidejűleg –, amely után fokozatos érdektelenség és külföldre költözési hullám következett be. Ennek a magyar politikai helyzetekhez is köze van, de a magyar politikai helyzeteknek is köziük van ahhoz is, hogy ezek a csoportok és azon belül ezek az emberek nem találták meg a megfelelő formákat, hogy széles nyilvánosság elé juttassák az ő vágyaikat és véleményeiket.

Ez a tény azért aggasztó, mert Tábor Béla pontosan a rendszerváltáskor, halála előtt pár hónappal még egyszer gyorsan újra kiadta legeslegfontosabb könyvét, amelyben erre a veszélyre hívja fel a magyarországi zsidó közösség figyelmét. A könyvet eredetileg 1939-ben írta meg. A problémát pedig szépen elmagyarázza a szerző 1990-ben írt utószavában: ugyanaz maradt.

„Az identitást tudatosító munka elmulasztása nem járt érezhető következményekkel mindaddig, míg a zsidóság számára az emancipáció korának kedvező körülményei védeltséget nyújtottak. De hiteles identitástudat híján a magyar zsidóság a körülmények függvénye lett, és mikor ezek kedvezőtlenre fordultak, bénító tanácstalanság lett úrrá rajta. Nem volt lelki-szellemi autonómiát biztosító belső erőtartaléka, amelyet az egyre súlyosbodó külső körülmények ellensúlyo-

zására latba vethetett volna. (...) Az az identitás-zavar, amely Kelet-Európa zsidósága körében ma (mármint 1990-ben – Cs. K.) észlelhető, jórészt annak tudható be, hogy egyfelől az elmúlt évtizedek politikai nyomása következtében, másfelől azonban a folyamatoságnak a háborút közvetlenül megelőző és a háború alatt bekövetkezett megszakadása miatt megszűnt a magától értetődése annak, hogy a kelet-európai országokban a zsidóság szimbólum-közösségként nyilvánuljon meg. (...) A szimbólum válságának hordereje oly nagy, hogy a zsidóság valamennyi áramlatának szellemi erőfeszítése kell ahhoz, hogy ne mélyüljön identitástudatának általános krízisévé.”

Szépen megfogalmazza, körülrajzolja és elnevezi azt a rossz közérzetet, amit én csak érzek, hogy itt nincsenek divatos zsinagógák, és nem is lesznek egyhamar. Mármint ami van, az nekem nem tetszik, lehet, hogy azért, mert olyan magától értetődő lenne, fiatalos, oda járnak a haverjaim, a lakásom mellett van – el is költöztem. Ne azért válasszak, mert az az egyetlen lehetőségem. Illetve ami van, az tényleg olyan, mint egy vidám osztálytalálkozó, amire nincs szükségem, mert felszínesnek és gyermetegnek érzem, képtelen vagyok feloldódni, s ettől saját magamat látom vonalasnak és konzervatívnak, hogy a vallást valami összetettebb és mélyebben átélt tennivalóként fogom fel, mint azok, akikkel kötelező lenne együtt csinálnom.

Kelet-európai sajátosság ez, legnagyobb-részt az itteni politikából és történelemből készült. Csakhogy én ebben az országban olyan nyelvi közegben élek, amelyhez szintén mélyen és szervesen ragaszkodom. A rendszerváltáskor születtem, a születési anyakönyvi kivonatomban a Magyar Népköztársaságból kihúzták a *népet*, mert még nem nyomtattak újat. A Chabad Lubavics óvodájába jártam, ami a rabbi gyerekeivel való építőkockázást jelentette egy szőnyegen a nappali közepén.

Később megtudtam, hogy az Isten nem szereti annyira a lányokat, mint a fiúkat, s ezt onnan lehet tudni, hogy a lányok csak keveset imádkozhatnak, a fiúk meg sokkal többet. A rabbi fia, aki ezt mondta, tizenöt évvel

később meghalt agytumorban. Azóta, ha bármilyen chabados ortodoxszal találkozom és rájön, ki vagyok, úgy néz rám, mintha szellemet látna, ugyanis Mendel, aki ezt mondta, állítólag még a halálos ágyán is engem akart feleségül venni – így furcsa módon átragadt rám valami abból a szentéletűségből, amit Mendelnek tulajdonítanak. Kivéve persze, hogy a lányokat nem szereti annyira az Isten.

Lehet, hogy valami tényleg átragadt – annak ellenére, hogy lány vagyok –, és most pont ez okozza a problémát. Kicsit misztikus elképzelés és ennek sincs feltétlenül jelentősége, de mivel senki sem tud számomra olyan helyet létrehozni, amilyennek látnám értelmét (országot, várost, zsinagógát, vallási közösséget), egyszerűen azt kell gondolnom, hogy minden, amit csinálok, igazából már maga is ennek (az olyan országnak, közösségnek) az építése, amelyet szeretnék.

Csak hogyan mondjam meg a többieknek, akikkel együtt dolgozom, hogy a filmforgatás a nyári táborban és a kísérleti városnéző-előadás, meg az összes többi dolog is emiatt van, hogy olyan közösséget csináljak, amelyben a közérzetem hasonlít arra, amit még csak nem is láttam, mindössze nagyon homályosan elképzelek? Valójában egyáltalán nem kell érdekelnie őket.

Inkább azokat kellene érdekelnie ennek az egésznek, akik magukról azt mondják, hogy, mondjuk, rabbi a foglalkozásuk, vagy annak tanulnak – és ezt olyan módon képzelik el, hogy megtanulják a megfelelő szabályokat és aztán azokat alkalmazva leveleznylik a szokásos nagyon fontos eseményeket. Legyenek szívesek, olvassák el Tábor Béla *A zsidóság két útja* című könyvét, aránylag könnyen érthető.

A széles körben érvényes kérésem csupán annyi volna, hogy 2015 jom kippurjáig mindenki olvassa el most már, a rendszerváltás után vagyunk azért jócskán, szóval lehetne valamit kezdeni a „hivatalos” vallási világgal is, mert, el kell mondjam, nem tudok mindent egyedül megoldani, még saját magamnak sem igazán, semmit sem lehet ezzel kapcsolatban egyedül megoldani, úgyhogy jó lenne néhány ember, aki tudja, miről van szó. Van rá majdnem egy év.

Kálmán C. György

AZ IDÉZŐJELEK KÖZÉ REKESZTETT ZSIDÓ

– Schein Gábor és Szűcs Teri *„Zsidó” identitásképek a huszadik századi magyar irodalomban* című kötetéről

Az efféle kötetek egyik dilemmája a címhez történő igazodás. Legalább két lehetőség van, ha a cím homályos (de legalábbis megmagyarázandó) fogalmat tartalmaz – márpedig, semmi kétség, ez a cím ilyen. A „»zsidó« identitásképek” kifejezésben ráadásul az idézőjel is magyarázatot igényel. Az egyik lehetőség: a kötet megpróbálja körüljárni (elmagyarázni, meghatározni stb.) a központi kategóriát, definíciókkal vagy lehatárolásokkal kísérletezik; a másik, hogy példákat vonultat föl, a kategória gyakorlati működésén-működtetésén keresztül, mintegy illusztratív módon győzi meg az olvasót arról, hogy tárgya létezik, és hogy érdemes (értelmes) használatba is venni.